

İ. Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
41. Seri / Yıl 2002

**GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE
DEVLETİN EKONOMİK ROLLERİ, GÖREVLERİ
VE KOBİ'LERİN DURUMU**

Yrd. Doç. Dr. Asuman ALTAY

Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

A B S T R A C T

In general, transition economies define economies trying to build market economies. Many developing countries are included in this definition. Nevertheless specifically the term of "transition economies" is used for countries that had owned socialist economic system in the past but is trying to build market economies today. Although these economies had different market economy experiences especially in early 1990's, they had similar problems like poverty, underdeveloped infrastructure, a strong and strict authority and large and coarse public sector and bureaucracy.

In these countries as government had to be transformed, the economic roles and functions of government held great importance. These countries try to reduce the role of government in economy but they give very important roles to government in adjusting economic institutions and rules to market economy as well.

In terms of efficiency of market economy in transition economies, it is very important to bring dynamism to economy, to form Small and Medium Sized Organizations (SMSO) and to rise productivity of SMSO's. In general, these economies couldn't have built the suitable environment in which they will increase the number, the investments and the productivity of their firms. Matters like ownership structure, incentives, tax structure and corruption continue to be problems in these economies.

In this context, first the economic rules, functions and aids of government to SMSO's are discussed generally and then problems related to transition economies and SMSO's are examined.

ÖZET

Geçiş ekonomileri genelde piyasa ekonomisini oluşturmaya çalışan ekonomileri tanımlamaktadır. Bir çok gelişmekte olan ülke bu kapsamda yer almaktadır. Ancak spesifik olarak "geçiş ekonomileri" kavramı; eskiden sosyalist ekonomi sistemine sahip olup, günümüzde piyasa ekonomilerini oluşturmaya çalışan ülkeler için kullanılmaktadır. Bu ekonomiler birbirinden farklı piyasa ekonomisi deneyimi geçirmekle birlikte ortak paydaları; yoksulluk, az gelişmiş altyapı, güçlü ve katı bir komuta sistemi ile sürekli büyüyen ve hantallaşan kamu sektörünün yolaçtığı problemler olmuştur.

Sözü edilen ülkelerde, dönüşüme uğraması gereken devlet olduğu için devletin ekonomik rolünün ve görevlerinin belirlenmesi gereklidir. Geçiş ülkeleri, bir yandan devletin ekonomideki ağırlığını azaltmaya çalışırken, diğer yandan ekonomik kurumları ve kuralları piyasa sistemiyle uyumlaştırma çabalarında devlete çok önemli görevler yüklemişlerdir.

Öte yandan, ekonomiye dinamizm kazandırılması, küçük ve orta boy işletmelerin (KOBİ) desteklenmesi ve verimliliklerinin artırılması, geçiş ekonomilerindeki piyasa ekonomilerinin etkinliği yönünden çok önemlidir. İnceleme konusu yapılan ekonomiler genel olarak firmaların sayısını, yatırımlarını ve verimliliklerini artıracak uygun ortamı henüz oluşturamamışlardır. Ayrıca mülkiyet yapısı, teşvikler, vergi yapısı ve yolsuzluk gibi konular sorun olmaya devam etmektedir.

Çalışmada önce devletin ekonomik rolü, görevleri ve KOBİ'lere ilişkin yardımları genel olarak ele alınmakta, daha sonra geçiş ekonomileri ve KOBİ'lere ilişkin sorunlar incelenmektedir.

GİRİŞ

Devlet, toplumdaki diğer organizasyonlardan farklıdır. Bu farklılık onun sahip olduğu gücün doğasından ve kaynağından ortaya çıkar. Uygulanan siyasi sistemler bu gücün sınırlarını belirlemektedir. Bu sınırları belirleyen etkenler de toplumların ekonomik sosyal, kültürel ve siyasi değişimleridir.

1990'lı yıllarda sosyalist sistemin uygulandığı ülkeler piyasa ekonomisine geçiş tercihini yapmışlardır. Söz konusu değişim o güne kadar geçerli olan uluslararası dengelerin de değişmesine yol açmıştır. Bu dönemde, değişimin siyasi, askeri ve sosyal boyutlarının yanı sıra ekonomik boyutunun daha çok öne çıktığı görülmektedir. Bunun temel nedeninin, üretim araçları mülkiyetinin devletten piyasaya doğru kaydırılması ve böylece piyasa ekonomisine adım atılması olduğu söylenebilir. Piyasa ekonomisini oluşturmaya çalışan ülkeler grubuna genel olarak "Geçiş Ekonomileri (GE)" adı verilmekle birlikte, bu kavramın daha çok dar anlamı olan piyasa ekonomisini kurmaya çalışan eski planlı ekonomiler ile ilgili kullanıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle, devletin ekonomik rolü ve görevleri genel olarak ele alınacaktır. Daha sonra gerek Gelişmekte Olan Ülkeler'de (GOÜ) ve gerekse GE'nde oluşturulmaya çalışılan piyasa ekonomisinde çok önemli yeri olan Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) ile Devlet arasındaki ilişkiler incelenecektir.

GE'inde devletin görevleri, teorik planda ve başlangıçtan bu yana yaşadıkları "Devleti Dönüştürme Programları" kapsamında tartışılacaktır. GE'nde özel sektör içindeki KOBİ'lerin devletle olan ilişkileri ve piyasa ekonomisinin oluşturulmasına olan katkıları, son yıllarda yapılmış olan birkaç kapsamlı çalışma sonuçlarının verilmesi ile değerlendirilecektir.

I. DEVLETİN EKONOMİK RASYONELİ VE ÖZEL SEKTÖRÜN OLUŞTURULMASINDAKİ GÖREVLERİ

Tarihsel olarak baktığımızda devletin görevlerine ilişkin anlayışta önemli değişimlerin olduğunu görürüz. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar etkili olan "merkantilizm" düşüncesinde devletin, ekonominin her alanında düzenleyici ve aktif rol oynaması önerilmiştir. Klasik İktisat Teorisinin kurucusu Adam Smith'in temellerini oluşturduğu ve 18 ile 19. yüzyıllarda hakim olan "liberalizm" düşüncesi merkantilist dönemdeki anlayışı değiştirmiştir. Artık, ekonomik görevleri sınırlandırılmış, küçük bir bütçeye sahip devlet modeli öne çıkarılmaktadır. 1929 yılında ortaya çıkan dünya ekonomik krizi uluslararası ilişkilerde birçok değişmeyi gündeme getirdiği gibi, ulus devletlerde devletin ekonomik müdahalesini de arttırmıştır. Ünlü İngiliz iktisatçı J. Maynard Keynes'in 1936'da yazdığı "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi" adlı kitabı ile devletin makro-ekonomik sorunlarla mücadelede ekonomiye aktif olarak müdahalede bulunabileceği tezi büyük destek bulmuştur. Böylece devletin ekonomide ortaya çıkan dönemsel (konjonktürel) dalgalanmalara karşı; vergi, harcama, bütçe ve borçlanma düzeylerindeki ayarlamalarla müdahale edebileceği anlayışı genel kabul

görmüştür. Keynesyen İktisat Teorisi, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte çok etkin ve geçerli olmuş, önceki dönemin liberal ekonomi politikalarının uygulamasından vazgeçilmesine yol açmıştır.

Diğer taraftan, 1920'li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan "Refah İktisadı Teorisi" kapsamında geliştirilen "Piyasa Başarısızlığı Teorisi", devletin ekonomik fonksiyonlarını incelerken devletin etkin olarak ekonomiye müdahale gerekçelerini oluşturmuştur. Altmışlı yılların sonlarından itibaren Klasik ve Neo-Klasik İktisadın yeniden yorumlanmasının yanı sıra yetmişli yılların ortalarında yaşanan petrol krizleri ve stagflasyon olgusu Neo-Liberal İktisadi düşünce kapsamında devletin ekonomik görevlerinin yeniden sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Neo-Liberal İktisat görüşü temelde devletin ekonomiye, dolayısı ile piyasalara müdahalesine karşıdır. Sözü geçen görüş, Keynesyen İktisadın önerilerini tamamiyle reddederek; vergi, harcama, bütçe ve borçlanma politikalarını içeren maliye politikası ile para politikası ve hatta dış ticaret politikası araçlarının piyasadaki tasarruf, yatırım, üretim ve tüketim kararlarını olumsuz etkileyeceğini öne sürmektedir.

Seksenli yıllarda daha da güçlenen Neo-Liberal İktisat Teorileri uygulamaya da yön vermiş ve 1990'lı yıllarda gelişen küresel ekonomik ilişkilerde devletin küçültülmesi yaklaşımlarının şiddetle savunulmasına yol açmıştır. 1989-1990 yıllarından itibaren planlı komuta ekonomilerinin uygulandığı sosyalist ülkelerin bu sistemden vazgeçerek kapitalist sisteme geçmeleri ile neo-klasik iktisadın temelini oluşturan liberalizm adeta altın yıllarını yaşadığı 19. yüzyıla geri dönmüştür. Kuşkusuz 21. yüzyılın koşullarının liberal uygulamalara farklı boyutlar kattığı vurgulanmalıdır.

Günümüzde devletin ekonomik rasyoneli liberalizm ile şekillenmektedir. Bununla birlikte devletin ekonomiye, özellikle GOÜ ve GE'nde hala müdahalesini gerektiren önemli gerekçeler bulunmaktadır. Ancak, bu gerekçeler aşağıda kısaca değineceğimiz refah iktisadının temel gerekçelerinden biraz farklıdır. Çünkü refah iktisadı teoreminde piyasa başarısızlıkları gerekçesi vardır. Diğer deyişle, piyasa ekonomisi işlemektedir, ancak, işleyişte bazı problemler ortaya çıkmaktadır ve bunun da çözümü devletin müdahalesinden geçmektedir. Buna karşın, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle geçiş ekonomilerinde devlet, piyasa ekonomisi henüz oluşmadığı ve/veya yeterince gelişmediği için ekonomiye müdahale etmektedir.

1. Piyasa Başarısızlığı ve Kamu Sektörünün Ekonomiye Müdahale Gerekçeleri

Refah iktisadının ilk temel teoremi olan "Pareto Etkinlik Teoremi" (birinci en iyi), piyasanın belli koşullar sağlandığı zaman etkin olacağını ileri sürer. Ancak, piyasa mekanizması engel olamadığı bazı sorunlar nedeniyle sözü edilen etkinliği sürekli sağlayamaz. Piyasa sürecinde ortaya çıkan bu sorunlar "piyasa aksaklıkları" veya "piyasanın başarısızlığı" olarak adlandırılmıştır. Piyasa başarısızlıkları literatürde; aksak rekabet, kamu malları üretimi, dışsallıklar, eksik piyasalar ve bilgi sağlamada yetersizlik, işsizlik, enflasyon ve ekonomik istikrarsızlık şeklinde sıralanmaktadır

(Stiglitz, 1988, s.72). Böylece sözü edilen aksaklıkların giderilmesi gerekçesi ile devlet piyasaya müdahale etmektedir.

Devlet ayrıca, piyasada dağılan gelirin adil olmadığı gerekçesiyle, gelirin yeniden dağıtılması için ekonomiye mali araçlarla müdahale eder. Piyasa mekanizmaları içinde bireylerin iyi bilgilendirilmiş olmaması veya bu konudaki ihmalleri onları yanlış karar ve tercihler yapmaya itebilir. Bunların önüne geçilmesi için devlet kendini tüketici adına karar verme zorunda hissedebilir. Literatürde devletin bu gerekçeye dayanarak müdahale etmesine “paternalizm” adı verilir. Paternalizm, devletin bireylerin özel ve kamusal alanlardaki yaşam alanlarını önemli ölçüde daraltıcı tedbirler almalarını ve uygulamalarını sağlayacak güçtedir. Bu yüzden bir çok maliye, iktisat ve sosyal felsefe alanında çalışan araştırmacılar devletin bu amaçla müdahalesine gerek olmadığını, bireylerin akıl ve iradeleri ile piyasada etkin rasyonel tercihlerde bulunabileceğini ileri sürmektedir. Piyasa mekanizması sosyal mallar denilen malların sağlanmasında etkin bir kaynak dağılım mekanizması gerçekleştirilememektedir.

Devlet, söz konusu gerekçelerle ekonomiye ve dolayısı ile piyasalara müdahale ederken, bunun gerekçesi piyasanın devamı ve etkin işleyişine yönelik olmasıdır. 1980’li yıllardan sonra genel kabul gören “serbest piyasa” anlayışı, devletin müdahale araçlarını ve bunların hacimlerini de değiştirmiştir. Serbest piyasa ekonomisinde devletin görevleri şöyle özetlenebilir:

- i. Serbest piyasanın çalışmasını yasalarla güvence altına almak;
- ii. Tam rekabeti işletecek yasal ve kurumsal ortamı oluşturmak;
- iii. Ekonomik istikrarı sağlamak;
- iv. İç ve dış güvenliği sağlamak;
- v.. Piyasanın etkinliğini artıracak temel alt yapı hizmetlerini üretmek;
- vi. Ekonomik etkinlik için sosyal barışı sağlamak;
- vii. Gelir ve servet dağılımında adaleti sağlamak.

Son iki görev 1990’lı yıllarda şiddetli eleştirilere konu olmuştur. Bu kapsamda, devletin sosyal barış ile adil gelir ve servet dağılımını sağlamaya yönelik çabalarının piyasada etkinlik kayıplarına yol açabileceği ileri sürülmektedir. Devletin bu görevleri yerine getirirken maliye ve para politikalarını kullanacağı, bununsa piyasalarda üretim, yatırım ve tüketim kararları üzerinde sapıtırıcı etkiler meydana getirebileceği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisinin etkinliği için neo-klasik anlayışın da etkisiyle istenilenin sınırlı ekonomik ve sosyal faaliyetleri olan, küçük bir devlet olduğu bilinmektedir.

Piyasa ekonomisine geçmeye çalışan “Geçiş Ekonomileri”nde ise devlet piyasa ekonomisini kurmakla görevli olup bu konuda aktif roller üstlenmiş durumdadır. Ancak burada devlet kendini “dönüştürme (transformasyon)” görevini üstlenmiştir. Böyle bir

görevde zor olan-ekonomik planlama yaparak bütün kararları alan ve uygulayan devletin bundan vazgeçerek ekonomiyi, oluşumuna destek vereceği piyasa birimlerine bırakmasıdır. Ayrıca söz konusu değişimi yapacak olan piyasa ekonomisi deneyimini yaşamamış olan kadroların bu işi üstlenmiş olmalarıdır. Aşağıda GE'ne ilişkin bilgiler verilmeden önce gerek bu ekonomilerde ve gerekse GOÜ'lerde piyasa ekonomisini oluşturacak firmaların özellikle "Küçük ve Orta Boy İşletmeler'in" (KOBİ) devlet ile olan ilişkileri incelenecektir.

2. Piyasada Firmaların Dağılımı Üzerinde Devlet Müdahalesi

Ekonomide firmaların büyüklüğü kadar dağılımının da ekonominin etkin işlemesi açısından büyük önemi vardır. Firmaların dengeli dağılımı piyasanın yapısı ve devletin müdahale derecesi ile yakından ilgilidir. Söz konusu dağılım, teknoloji düzeyi, ölçek ekonomileri, kaynak temini ve imkanları ile tüketim modeli tarafından doğal olarak belirlendiği gibi devlet müdahaleleri ile de belirlenmektedir.

a. KOBİ'ler Üzerinde Devlet Müdahalesinin Gerekçeleri

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devlet KOBİ'leri destekleyici önemli programlar uygulamaktadır. GOÜ'lerde bu program ve uygulamaların daha zayıf olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte öncelikle uluslararası kurum ve kuruluşların mali ve mali olmayan bir çok yardım imkanlarını içeren programlarla bu ülkelere yardımcı oldukları bilinmektedir. KOBİ'lere ulusal ve uluslararası önem verilmesinin temel nedeni, büyük ölçekli firmalarla karşılaştırıldığında bunların bazı ekonomik faydalarının olmasıdır. Bunlar arasında, iş imkanlarının yaratılması, piyasada ekonomik etkinliğin sağlanması ve ekonomik büyümeye katkı gibi çok önemli faydalar sayılabilir.

GOÜ'lerde devletin KOBİ'lere olan desteğinin ekonomik olmaktan çok politik ve sosyal boyutlu olduğu gözlenmektedir. Bir çok GOÜ'de kadınların sosyal yaşama aktif olarak katılımı için kadın girişimciliğine büyük destek verildiği görülmektedir. Ayrıca demokratikleşme süreci için girişimci kitlesinin oluşturulmasının önemli olduğu düşünülmektedir (Hallberg, 2000, s.6). Sosyal istikrarın sağlanması ve bölgesel gelişmenin bir amacı olarak da görülen KOBİ'ler uluslararası kurumlarca da oldukça önemsenmektedirler. Çünkü KOBİ'ler özellikle GOÜ'ler için özel sektörü oluşturan girişimlerdir. Bu yüzden geliştirilmeleri gerekmektedir (Little vd., 1987, s.313). KOBİ'lerin ekonomik faydaları; iş imkanı, piyasada etkinlik ve ekonomik büyümeye yardım gibi sıralanabilir. Devletin KOBİ'leri destekleme gerekçeleri ise şu başlıklar altında toplanabilir.

- fakirliğin önlenmesi
- bölgesel gelişmenin sağlanması
- demokratikleşme
- kadınların sosyal yaşama katılmalarını sağlamak

- etnik çatışmaların giderilmesi
- sosyal ve politik istikrar
- makro ekonomik istikrar

Devletin ekonomiye müdahale gerekçelerinin bir çoğu KOBİ'lere müdahalesinin gerekçelerini de oluşturmaktadır. Bu gerçeklerin KOBİ'lere uygulanması ile genel olarak şu kapsam ortaya çıkmaktadır.

- i. piyasa başarısızlıkları;
- ii. kamu malların varlığı;
- iii. bilgi eksikliği;
- iv. kredi piyasasındaki aksak rekabet;
- v. mali olmayan hizmetlerin kullanılmaması;
- vi. taşınabilir varlıkların fazlalığı;
- vii. ticaret ve vergi yasalarında getirilen kolaylıkların yol açtığı zorluklar.

Söz edilen bu gerekçeler kısaca şöyle açıklanabilir:

- i. **Piyasa başarısızlıkları;** piyasada kaynakların etkin dağılımı mümkün değildir. Bunun temel nedeni piyasa katılımcılarının aynı bilgi seviyesinde olmamalarıdır. Özellikle KOBİ'ler için banka kredilerinin verilmesinden, eğitim, danışmanlık vb. gibi mali olmayan hizmetlerin sunumuna kadar gerekli olan bilgilerin toplanması çok kolay değildir. KOBİ'lerle ilgili bilgi eksiklikleri, risk oranlarını artırmaktadır. Özellikle kredi veren kuruluşların KOBİ'lerin bu risklerini azaltacak yüksek faiz oranları belirledikleri görülmektedir.
- ii. **Kamu mallarının azlığı;** kamu mallarının yeterli üretilmemesi özellikle küçük işletmeler için maliyet artırıcı özellikler taşıyabilir.
- iii. **Bilgi eksikliği;** KOBİ'lerin küçük bütçeleri çoğunlukla iletişim teknolojilerinin yüksek oranda kullanılmasını engellemektedir. Bir çok KOBİ birbirinden habersiz hareket edebilmekte ve kendileri ile ilgili bilgilerin dökümünü yapamamaktadır.
- iv. **Kredi piyasasında aksak rekabet;** finansal kurumların arasında rekabet ortamının olmaması;
- v. **Mali olmayan hizmetlerin kullanılmaması;** KOBİ'lerin mali olmayan hizmetlere olan talepleri genelde düşüktür. Bu hizmetler arasında yer alan eğitim ve danışmanlık hizmetlerinden hemen hemen hiç yararlanmamaktadırlar. Oysa bu hizmetler onların üretkenlik ve

büyüklikleri üzerinde çok olumlu sonuçlar yaratacak niteliktedir. Ancak KOBİ'lerin daha çok mali yardım ve kolaylıklara açık oldukları, mali olmayan hizmetlerden ise, daha çok büyük firmaların yararlandıkları gözlenmektedir.

- vi. **Taşınabilir varlıkların fazlalığı;** büyük firmalara göre, taşınabilir varlıklar küçük firmalarda daha fazladır. Ancak bu durumda KOBİ'lerin kredi imkanları daralmaktadır.
- vii. **Ticaret ve vergi yasalarında tanınan kolaylıkların yol açtığı zararlar;** KOBİ'ler çoğunlukla vergi ve emek konularında yapılan yasal düzenlemelerde ya kapsam dışında tutulmakta ya da bazı istisna, muafiyet veya kolaylıklar getirmektedir. Ancak bu tür uygulamalar özellikle ihracat ve yatırımlara katılma seviyesini minimum seviyede tutabilmektedir (Young, 1994).

b- Devletin KOBİ'lere Yönelik Kurumsal Düzenlemeleri;

KOBİ'ler büyük ölçekli firmalardan farklı olarak kurumsal seviyede bazı düzenlemelere ve tedbirlere ihtiyaç duyarlar. Bu konuda devletin, kurumsal kapasiteyi tesis etmesini ve yeni piyasalara imkan tanınmasını isterler.

1996 yılında Dünya Bankasında yapılan bir araştırma bu konuda önemli bilgiler vermektedir(Boettke vd. 1996). 69 ülkede 4000 firma ile yapılan çalışmada firmalara kurumsal bir çerçeve sunulmuş ve bunlardan hangilerinin kendilerine sorun oluşturduğu sorulmuştur. Bu kapsamda kurumsal yapıda ortaya çıkan sorunlar ile kurumsal düzenlemeler belirtilmiştir. Öncelikle kurumsal yapıda ortaya çıkan sorunlar;

- uygulanan politikalarda yapılan değişikliklere ilişkin bilgi eksikliği;
- yasal belirsizlik;
- bürokratik engeller;
- yolsuzluk şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu çalışmada belirtilen kurumsal çerçeve ise oldukça kapsamlıdır. Devletin KOBİ'lere yönelik kurumsal düzenlemeleri ;

- adalete güven;
- mülkiyet haklarının güvenliği;
- bürokrasinin gücü ve bürokratik problemler;
- bürokraside yolsuzluğun boyutu;
- hükümetlerin değişim sıklığı;
- yasaların ve kuralların anlaşılabilirliği olarak sıralanmaktadır.

c. Devletin KOBİ'lere Yardım Stratejileri ve Sağlayacağı Kolaylıklar

Devlet klasik olarak KOBİ'leri rekabetçi bir yapıya kavuşturmak için iki strateji benimsemiştir:

Birincisi, uzun vadeli ve düşük faizli krediler ile vergi indirim, muafiyet ve istisnaları gibi kolaylıklar şeklinde ortaya çıkan mali yardımlar, **ikincisi** eğitim ve danışmanlık hizmetleri olarak adlandırılan mali olmayan yardımlardır. Bunun yanında devlet KOBİ'lere yalnızca rekabetçi bir yapı kazandırmak için değil, onların büyümesini ve devamlılığını sağlayacak düzeyde stratejiler uygulayabilir.

Piyasa başarısızlıkları nedeniyle KOBİ'lerin yükselen maliyetleri, KOBİ'lerin piyasaya girişlerini engelleyecektir. Bunun engellenmesi için devletin piyasaya mali ve mali olmayan hizmetleri bizzat düzenlediği görülmektedir. İşlem maliyetlerinin düşürülerek, işlemlerin artırılması için risk yönetim mekanizması ve bilgi akışının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca devlet, KOBİ'lerin rekabet gücünü ve maliyetlerini etkileyen kamu politikalarını düzenlemektedir. Belki de en önemlisi KOBİ'lerin gelişmesinde çok önemli rol oynayan altyapı hizmetlerinin düzenlenmesidir. Devletin KOBİ'leri Destekleme Stratejileri şu şekilde sıralanabilir:

- piyasada KOBİ'ler için mali ve mali olmayan hizmetleri düzenlemek;
- işlem etkinliği, risk yönetimi mekanizması ve bilgi akışı sağlayarak düzenlemek;
- rekabet güçlerini ve maliyetlerini olumsuz etkileyen kamu politikalarını yeniden düzenlemek;
- bilgi, haberleşme, göç derecesi, su, ulaşım ve alt-yapı yatırımları ile eğitim ve teknoloji gelişimi gibi kamu mallarının üretilmesini KOBİ'lerin yararına düzenlemek.

Devlet, KOBİ'lere iki amaçla yardım etmektedir. Birincisi eşitlik amacı, ikincisi ise etkinlik amacıdır. Birincisinin kapsamında, yoksulluk ile sosyal, etnik ve cinsiyet ayrımcılığın önlenmesi yer almaktadır. İkincisinde ise, firmaların verimliliklerinin ve karlılıklarının artırılması amaçlanmaktadır.

Devletin KOBİ'lere yardım amaçlarının fazla olması, çoğunlukla yardımlarda aşırıya kaçılmasına da yol açmaktadır. Öyle ki, KOBİ'lerin piyasa kanalı ile ulaşabilecekleri birçok kolaylığın devlet tarafından sunulduğu görülmektedir. KOBİ'lere kredi kolaylıkları yanında, mali olmayan yardımların kapsamlı olması piyasaları geliştirmekten çok, piyasanın devlet lehine ikame edilmesine neden olmaktadır.

Genelde, devletin KOBİ'ler için gerekli iş ortamını düzenlemek zorunda olduğu kabul edilmekte ve özellikle yapısal ve makroekonomik düzenlemelerin, makro ekonomik ve kurumsal sınırlamalar ile engellenmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü, bu durumdan yoğun bir şekilde küçük firmalar etkilenmekte, rekabet güçleri ve büyüme imkanları kısıtlanmaktadır.

Devlet, KOBİ'ler için kurumsal kapasiteyi artırarak, yeni ürün geliştirilmesini sağlayarak mali ve mali olmayan piyasaları geliştirerek gelişimlerini hızlandırabilir. Özellikle finansal kurumların sayılarının artırılması, KOBİ'lerin kredi imkanlarını artıracaktır. Finansal piyasada rekabetin artmasına paralel artan kredi hacmi, devletin KOBİ'lere ilişkin oluşturacağı bilgi ağının riskleri azaltıcı yönde kullanılması ile KOBİ'lere büyük kolaylıklar getireceği bir gerçektir.

KOBİ'lerin geliştirilmesinde, ülkede mevcut olan piyasa yapısı ve performansının çok iyi anlaşılması gerekmektedir. Özellikle kurumlar ve firmalar arası bilgi ağının (network) oluşturulması ile kurumsal performans, piyasa gelişimi sağlanırken, KOBİ'lere rekabet gücü de kazandırabilecektir.

Devletin KOBİ'lere sağlayacağı imkanlar, özellikle GE'lerinde çok büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bu ekonomilerde piyasa ekonomisinin oluşturulması temelinde KOBİ'lerin oluşturulması ve geliştirilmesi yer almaktadır. KOBİ'lerin geliştirilmesi için kurumsal kapasitenin oluşturulması; yeni ürün geliştirmesinin desteklenmesi; mali ve mali olmayan piyasalarının geliştirilmesi; yapısal düzenlemelerin yapılması; makroekonomik istikrarın temini gibi konular öne çıkmaktadır. Aşağıda öncelikle GE ele alınacak, daha sonra KOBİ konusu incelenecektir.

II. GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE DEVLETİN EKONOMİK GÖREVLERİ

Planlı ekonomik yapıyı tasfiye ederek piyasa ekonomisine doğru dönüşüm sürecine giren ekonomiler genel olarak "geçiş ekonomileri" olarak adlandırılmaktadır. Planlı sistemin yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle, ekonomik etkinlik yarışında piyasa ekonomisi uygulamaları karşısında başarısız olmuşlardır. Bu ekonomiler 1989-1990'dan bu yana devleti dönüştürmek amacı ile bir çok reform uygulamaya çalışmışlardır. Ancak geçen on yıllık sürede edinilen tecrübeler reformların başarısını etkileyen birçok faktörün olduğu şeklindedir. Özellikle eski sistemin genel özellikleri uygulanan reformların başarısı üzerinde hala önemli etkilerde bulunmaktadır. Bu özellikler(Boettke,1998);

- komünist partinin siyasi tekeli,
- sanayi sektöründeki tekелci yapı(her sanayi dalında bir üreticiye izin verilmesi)
- tüketim mallarında kıtlık olgusu ve ürünlerin kalitesizliği,
- bastırılmış enflasyon,
- mali dengesizlikler ve gevşek bütçe kısıtı (gevşek bütçe kısıtı, sanayi, askeri ve tüketici kesimlerinin yoğun sübvansiyonu sonucunda ortaya çıkan mali disiplinsizliğin meydana getirdiği bir olgu anlamında ifade edilmektedir),
- sanayi sektöründe işsizliği teşvik eden sosyal güvenlik tedbirlerinin varlığı,

olarak sıralanabilir. Reformların başarısı kuşkusuz bu unsurların ne ölçüde giderildiği ile ilgilidir. Diğer deyişle yukarıda sıralanan unsurların sırasıyla piyasa ekonomisi ortamını yaratacak boyuta çekilmesi gerekmektedir. Bunun için;

- siyasetteki tekelci yapının demokratik rekabetçi bir düzene,
- iktisadi tekelci yapının rekabetçi firma düzenine,
- malların kıtlığının giderilmesinde serbest fiyat düzenine,
- mali dengesizliklerin azaltılması için mali disiplin ortamına,
- enflasyonla mücadelede sıkı para politikası uygulamasına,
- çalışmayı caydırıcı uygulamaların çalışmayı teşvik eden bir yapıya kavuşturulmaları gerekmektedir.

1. Dönüşümün Unsurları

Nihai amaçları, yaşam standartlarını yükseltecek bir büyüme hızı temin edecek piyasa mekanizmasının kurumsallaşması ve etkin bir piyasa ekonomisine ulaşmak olan geçiş ekonomilerinde dönüşümün bazı temel unsurları vardır. Bunlar (World Bank, 1996);

- kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması amacıyla piyasa faaliyetlerinin, fiyatların ve tüm ekonomik faaliyetlerin serbest bırakılması,
- makro ekonomik istikrarın sağlanmasında piyasaya yönelik dolaylı araçların geliştirilmesi,
- işletmelerin devlet bütçesinden büyük yardımlar almalarını engelleyecek, mali yapılarına disiplin getirerek, üretimde etkinliklerini artıracak bir unsur olarak sıkı bütçe kısıtı (hard budget constraint) uygulamasına gidilmesi,
- mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ve piyasaya girişlerin şeffaflığını sağlayacak düzenlemeler ile oluşacak kurumsal ve hukuki çerçevenin oluşturulması olarak sıralanabilir.

Dönüşümün tüm unsurlarının bir arada ve eş zamanlı gerçekleşmesi mümkün değildir. Nitekim sürecin söz konusu ülkelerde bazı sorunlar yaşansa da iki aşamalı gerçekleştiği görülmektedir (Exeter-Fries, 1998); Birinci aşama: dış ticaretin ve piyasaların serbestleştirilmesi ile kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilerek devletin daha önce hakim olduğu ve elinde tuttuğu ekonomik alanlardan çekilmesi, ikinci aşama: hukuki ve kurumsal çerçevenin düzenlenmesi, bu ise etkin bir piyasa mekanizmasının oluşturulmasını sağlayacak özel ve kamu kurumlarının meydana getirilmesi ve piyasa mekanizması için çok önemli olan kamu malları ve hizmetlerinin üretilmesinde ihtiyaç duyulan kamu gelirlerinin özellikle "vergi" gelirlerinin sağlanması yönünde

tedbirlerin alınması diğer yandan ticaretin ve iş hayatının gelişebilmesi için gerekli kuralların ve değer yargılarının oluşturulması ile gerçekleşecektir.

2. Geçiş Ekonomileri Grubu

Geçiş ekonomileri kapsamında 12 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile 15 eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri ile Moğolistan, Çin ve Vietnam (sosyalizme devam etseler de) girmektedir. İMF istatistiklerinde olduğu gibi kişi başına düşen gelirden hareketle bu ülkeler GOÜ'ler grubuna da dahil edilebilmektedirler.

Geçiş ekonomileri üç gruba ayrılarak incelenenebilir:

I. grupta; Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin oluşturdukları devletler yer almaktadır. Aynı değişim sürecini yaşasalar da bu ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Örneğin; Beyaz Rusya, Özbekistan ve Türkmenistan diğer Cumhuriyetlere göre daha az radikal reformlar yürütmektedirler. Tacikistan'ın ise Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi, gelişme açısından diğerlerinden geride olduğu gözlenmektedir.

II. grupta; Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (Baltık Cumhuriyetleri dahil); bu ülkelerde diğerlerine göre reformların daha radikal olduğu görülmektedir. Avrupa Birliğine girmek isteyen bu ülke grubunda özellikle 1990'lı yılların ortalarından itibaren önemli gelişmeler görülmektedir. Ancak, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya gibi ülkelerde daha yavaş reformlar yapıldığı söylenebilir.

III. grupta; Çin ve Vietnam ayrıca ele alınabilir. Reform Çin'de 1978'de başlamıştır. Reformun ilk yıllarında sosyo-ekonomik gelişmeler düşük düzeyde olmasına rağmen son yıllarda büyük hızla büyüdüğü gözlenmektedir. Günümüzde planlı ekonomik sistemlere sahip sadece 2 ülke kalmıştır. Bunlar Küba ve Kuzey Kore Cumhuriyetleridir.

Geçiş ekonomisi ülkeleri dünyadaki GSMH'nın %17-18'ini üretmektedirler. Ülke bazındaki dağılım ise, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (Baltık Cumhuriyetleri dahil edilmediğinde) % 2, Eski Sovyet Cumhuriyetleri % 4, Çin %12'dir.

Özellikle piyasa ekonomisine geçmeye çalışan ilk iki grup ülkelerin birbirinden çok farklı özellikleri olmasına karşın ortak yönleri de bulunmaktadır. Bunlar ;

- Yoksulluk ;
- Az gelişmiş altyapı ;
- Güçlü, ancak esnek olmayan komuta sistemi ;
- Büyük bir kamu sektörü.

Orta Asya ülkeleri diğer geçiş ekonomilerinden ayrı değerlendirilmektedirler. Çünkü bu ülkelerde önemli makro-ekonomik istikrarsızlıklar söz konusu olup, bunun yanında liberalizasyon politikalarını uygulamaktadırlar. Bu ülkeler hızlı ekonomik büyüme ve devlet mülkünün yeniden yapılandırılması konusunda çok büyük isteklilik göstermişlerdir. Reformun ilk yıllarında (1993-1995) yüksek enflasyon oranları ortaya çıkmış, ancak bu birçok Orta Asya ülkesinde aşağı çekilebilmiştir. Bu ülkelerin özelleştirme faaliyetleri ile yabancı sermayeye çalıştıkları görülmektedir.

Bu ülkelerin çoğu Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ne üye olmak için başvurmuşlardır. WTO üyesi olmak isteyen ülkeler global ekonomiye daha hızlı ve başarılı entegre olmak ve kurumsal yapıyı inşa etmek için bu üyeliği önemsemektedirler. Geçiş ülkeleri WTO üyeliğinde izlemeleri gereken zorunluluklarla adeta kendilerini terbiye etmektedirler. Çünkü, bu üyelikle diğer ülke engellerine karşı korunabileceklerini ve uluslararası piyasalara daha iyi uyum sağlayabileceklerini düşünmektedirler. WTO ile liberal ticaret rejiminin devamı konusunda siyasi uygunluğu da sağlamaktadır. WTO üyeliğini kendi ticari rejimlerinin reformu için bir fırsat gördükleri de söylenebilir. Ticari politikalarından sapmaların azaltılması, devletin ticari faaliyetlerinin azaltulmasını, tarifelerin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması gibi konularda WTO yardımcı olmaktadır. Bazı geçiş ekonomilerinde teknik yardım sunulduğu da görülmektedir.

3. Geçiş Ekonomilerinin Başlangıç Koşulları ve Yaşanan Deneyimler

Bilindiği gibi, geçiş ekonomilerinde merkezi ekonomik planlama mikro ve makro seviyede yapılmaktaydı. Devlet üretim miktarını, fiyatlar genel düzeyini ve ücret seviyelerini kontrol eden bir mekanizma görüntümündeydi. Macaristan, Polonya ve Yugoslavya bazı açılardan bu modellerden ayrı olarak değerlendirilmelidir. Çünkü, Sınırlı piyasa reformlarının Macaristan'da başladığı ve Polonya ve Yugoslavya'da ise özel çiftliklerin işletilmesine izin verildiği bilinmektedir. Özellikle Yugoslavya'da ekonomi yönetiminde büyük bir bağımsızlığın söz konusu olduğu belirtilmelidir.

1980'lerin sonlarında tüm planlı ekonomilerdeki koşulların birbirine benzediği görülmektedir. Tablo-1'de bu durum değerlendirilmektedir. Kişi başına düşen milli gelir, baskı altına alınmış enflasyon ve başlangıçtaki diğer ekonomik koşullar Tabloda gösterilmektedir. 1989 yılında Arnavutluk, Moğolistan, Bosna ve Hersek, Makedonya, Romanya, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da kişi başına gelir 3.500 dolar civarında iken, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Letonya'da diğerlerinin aksine 8.000 Doların üzerinde olduğu görülmektedir. 1987-1990 arasında bastırılmış enflasyon bugünün Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde diğerlerine göre çok yüksek oranlarda seyrettiği tablodan açıkça görülmektedir.

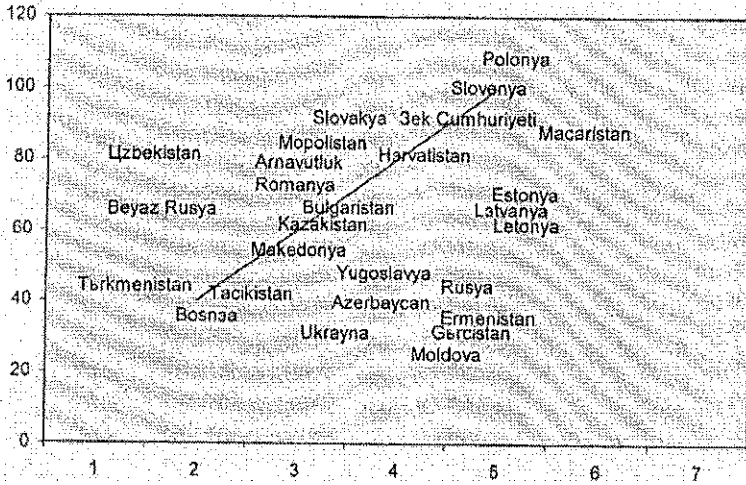
Tablo 1: Eski Planlı Ekonomilerde Ekonomik Bütüme, Reform ve Başlangıç Koşulları

Ülkeler	Reel Milli Gelir	Ekon. Ref. İndex	Bastırılmış Enflas.	Kişi Baş. Düş. MG	Fiyat Seviyesi	Etnik Azın Oran	Yolsuzluk Oranı	Sivil Top. Oranı
<i>Arnavutluk</i>	86	3,5	4,3	1400	20,1	5	4	3,75
<i>Bulgaristan</i>	65	3,92	18	5000	1855,4	15	3	4,25
<i>Hırvatistan</i>	78	4,17	12	6171	1215,1	22	3	4,5
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	95	6	-7,1	8600	3,6	6	2	6,5
<i>Makedonya</i>	58	3,33	12	3394	856,9	33	3	4,25
<i>Macaristan</i>	95	6,33	-7,7	6810	6,3	9	1	6,75
<i>Polonya</i>	117	6,08	13,6	5150	25,6	2	1	6,75
<i>Romanya</i>	76	3,5	16,8	3470	608,1	11	3	4,25
<i>Slovakya</i>	100	4,42	-7,1	7600	3,6	13	3	5
<i>Slovenya</i>	103	5,83	12	9200	28,1	9	1	6
<i>Estonya</i>	76	6	25,7	8900	179,7	38	2	5,75
<i>Letonva</i>	58	5,5	25,7	8590	110,9	48	2	5,75
<i>Litvanva</i>	64	5,42	25,7	6430	433,9	20	2	6
<i>Ermenistan</i>	41	3,92	25,7	5530	73086,4	6	4	4,5
<i>Azerbaycan</i>	44	3	25,7	4620	17489,7	17	4	3
<i>Beyaz Rusya</i>	77	1,75	25,7	7010	319052	22	3	2,25
<i>Gürcistan</i>	33	4	25,7	5590	328443,3	30	3	3,75
<i>Kazakistan</i>	61	3,5	25,7	5130	50784,8	60	4	3
<i>Kırgızistan</i>	61	4,25	25,7	3180	2620,6	48	4	3,5
<i>Moldova</i>	32	3,83	25,7	4670	2267,6	36	3	4,25
<i>Rusya</i>	55	4,08	25,7	7720	11050	18	4	4
<i>Tacikistan</i>	41	1,87	25,7	3010	297937,2	38	4	2,75
<i>Türkmenistan</i>	44	1,58	25,7	4230	3050547	28	4	2
<i>Ukrayna</i>	37	3,25	25,7	5680	205676,5	27	4	3,75
<i>Özbekistan</i>	88	1,75	25,7	2740	28448,8	29	4	1,5
<i>Yugoslavya</i>	53	3,17	12	4542	44976,3	37	4	3
<i>Bosna</i>	35	1,83	12	3394	35845264	56	3	2
<i>Moğolistan</i>	93	4	7,6	2100	9,3	10	3	4,75

Kaynak : İvan Kacchanovski, (2000).

Katchanovski tarafından yapılan bir çalışmada (Katchanovski, 2000, s.55-81), 28 eski planlı ekonomi için 1989 yılı temel alınarak 1998'deki değişimler incelenmektedir. Tablo-2'den de izlenebileceği gibi, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin ekonomik reform ve büyüme oranlarının BDT ülkelerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeninin ekonomik reformların Doğu Avrupa ülkelerinde BDT ülkelerinden daha önce başlamış olması ileri sürülebilir. 1998 yılı 1989 ile karşılaştırıldığında milli gelir artış oranlarının Slovenya, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da oldukça artmış ve 1989'daki milli gelir seviyesini aşmış olduğu görülmektedir. Ancak, Moldova, Bosna, Ukranya, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Tacikistan ve Türkmenistan'da 1989 değerlerinin yarısından daha az gerçekleştiği de dikkati çekmektedir.

Tablo 2: Geçiş Ekonomilerinde 1989-1998'de GSMH'deki Değişim ve Ekonomik Reform İndeksi

Bu ülkeler ilk olarak piyasa ekonomisine geçişin temel koşulu olan fiyatlarda serbestleştirme ile işe başlamışlardır. Ancak, liberalizasyon politikaları özellikle ilk yıllarda çok değişken fiyat hareketlerine yol açmıştır (Tablo-3). Birinci grup ülke içinde en fazla liberalizasyon Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Estonya'da gerçekleşmiştir. Bu ülkeleri sırasıyla, Polonya, Slovakya ve Slovenya izlemiştir. İkinci grup ülkeler içinde Hırvatistan, Litvanya ve Kırgız Cumhuriyeti en yüksek liberalizasyon oranına sahip olmuştur. Üçüncü grup ülkeler ise liberalizasyonu düşük ülkelerdir. Rusya'nın bulunduğu grupta en yüksek orana sahip olduğu dikkati çekmektedir. Rusya'yı Ermenistan, Kazakistan, Özbekistan, Ukrayna izlemekte, Tacikistan ve Türkmenistan ise en düşük orana sahip ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Tablo 3: Liberalleşme Endeksi (%)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995
<i>Arnavutluk</i>	0.00	0.74	0.66	0.70	0.70	0.74
<i>Çin</i>	0.49	0.49	0.49	0.56	0.59	0.59
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	0.16	0.79	0.89	0.90	0.90	0.93
<i>Estonya</i>	0.20	0.32	0.64	0.81	0.89	0.93
<i>Macaristan</i>	0.57	0.74	0.78	0.82	0.86	0.93
<i>Letonya</i>	0.13	0.29	0.53	0.67	0.81	0.81
<i>Polonya</i>	0.68	0.72	0.82	0.82	0.86	0.89
<i>Slovakya</i>	0.16	0.79	0.86	0.86	0.86	0.86
<i>Slovenya</i>	0.62	0.71	0.78	0.82	0.82	0.85
<i>Vietnam</i>	0.53	0.56	0.59	0.59	0.62	0.65
<i>Bulgaristan</i>	0.19	0.62	0.66	0.66	0.70	0.61
<i>Hrvatistan</i>	0.62	0.62	0.72	0.79	0.82	0.85
<i>Kırgızistan</i>	0.04	0.04	0.33	0.60	0.76	0.82
<i>Litvanya</i>	0.13	0.33	0.55	0.78	0.89	0.86
<i>Makedonya</i>	0.62	0.65	0.68	0.78	0.78	0.78
<i>Moldova</i>	0.04	0.10	0.38	0.51	0.55	0.68
<i>Moğolistan</i>	0.00	0.44	0.55	0.61	0.67	0.67
<i>Romanya</i>	0.22	0.36	0.45	0.58	0.68	0.71
<i>Ermenistan</i>	0.04	0.13	0.39	0.42	0.42	0.58
<i>Azerbaycan</i>	0.04	0.04	0.25	0.31	0.35	0.44
<i>Beyaz Rusya</i>	0.04	0.10	0.20	0.33	0.36	0.48
<i>Gürcistan</i>	0.04	0.22	0.32	0.35	0.35	0.49
<i>Kazakistan</i>	0.04	0.14	0.35	0.35	0.39	0.57
<i>Rusya</i>	0.04	0.10	0.49	0.59	0.66	0.69
<i>Tacikistan</i>	0.04	0.11	0.20	0.26	0.30	0.39
<i>Türkmenistan</i>	0.04	0.04	0.13	0.16	0.22	0.22
<i>Ukrayna</i>	0.04	0.10	0.23	0.13	0.26	0.51
<i>Özbekistan</i>	0.04	0.04	0.26	0.30	0.43	0.53

Kaynak : Word Bank, (1996).

Tablo 4: Geçiş Ekonomilerinde Büyüme Oranları (%)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995
<i>Arnavutluk</i>	-10	-27,7	-97	11	7,4	6
<i>Çin</i>	3,9	8	13,6	13,4	11,8	10,2
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	-1,2	-14,2	-6,4	-0,5	2,6	5
<i>Estonya</i>	-7,1	-22,1	21,6	-6,6	6	4
<i>Macaristan</i>	-2,5	-7,7	-4,3	-2,3	2,5	2
<i>Letonya</i>	-1,2	-8,1	-35	-14,9	0	1
<i>Polonya</i>	-11,6	-7	2,6	3,8	5,5	7
<i>Slovakya</i>	-2,5	-14,6	-6,2	-4,1	4,8	7
<i>Slovenya</i>	-	-9,3	-5,7	1	4	5
<i>Vietnam</i>	4,5	6	8,6	8,1	8,6	9,5
<i>Bulgaristan</i>	-9,1	-11,7	-6	-4,2	0	3
<i>Hrvatistan</i>	-	-15,1	-12,8	-3,2	1,8	2
<i>Kırgızistan</i>	6,9	-9,1	-15,8	-16,3	-26,5	-6
<i>Litvanya</i>	-3,3	-13,1	-39,3	-16,2	2	3
<i>Makedonya</i>	-	-9,8	-12,4	-12	-5,7	-4
<i>Moldova</i>	-1,5	-18,6	-25	-8,8	-22,1	2
<i>Moğolistan</i>	-2	-9,9	-7,6	-1,3	3,3	6,3
<i>Romanya</i>	-5,6	-12,9	-13,8	1,3	2,4	7
<i>Ermenistan</i>	-7,2	-8,8	-52,3	-14,8	3	7
<i>Azerbaycan</i>	-11,7	-0,7	-35,2	-23,1	-21,9	-17
<i>Beyaz Rusya</i>	-2,8	-1,5	-10,1	-9	-21,5	-12
<i>Gürcistan</i>	-14,8	-20,1	-40,3	-31,6	-28,2	-5
<i>Kazakistan</i>	-4,6	-6,8	-13	-15,6	-25	-9
<i>Rusya</i>	-3,6	-5	-14,5	-8,7	-12,6	-4
<i>Tacikistan</i>	-2,4	-8,7	-30	-27,6	-15	-12
<i>Türkmenistan</i>	0,8	-5	-5,4	-	-	-5
<i>Ukrayna</i>	-3,8	-12	-12,5	-7,2	-24,3	-12
<i>Özbekistan</i>	2	-0,5	-11,1	-2,4	-4,5	-2

Kaynak : Word Bank, (1996).

Geçiş ekonomilerinin büyüme oranları yukarıdaki Tablo 4'den incelendiğinde Çin'in en hızlı büyüyen ülke olduğu görülmektedir. Polonya ve Slovak Cumhuriyeti hızlı büyüme oranlarına sahip diğer ülkelerdir. Letonya, grubunun en istikrarsız ülkesi görünümündedir. İkinci grupta, Litvanya ve Moldovya en yüksek büyüme oranlarına sahip iken, Makedonya'da negatif büyüme oranları devam etmiştir. Küçülen bir diğer ülke Kırgızistan'dır. Üçüncü grup ülkelerin büyüme oranları sürekli negatif gerçekleşmiştir. Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Tacikistan sırasıyla büyüme oranlarının en düşük olduğu ülkelerdir.

Tablo 5: 1995-1997 Arasında Geçiş Ekonomilerinde Gerçekleşen ve Tahmini Büyüme Oranları (%)

Ülkeler	Tahmini Büyüme	Gerçek Büyüme
<i>Bulgaristan</i>	4,7	-5,2
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	5,6	3,8
<i>Macaristan</i>	5,8	2,5
<i>Polonya</i>	4,2	6,7
<i>Romanya</i>	3,8	1,4
<i>Slovakya</i>	5	6,7
<i>Slovenya</i>	5,6	3,7
<i>Estonya</i>	6,8	6,6
<i>Letonya</i>	5,4	3,4
<i>Litvanya</i>	4,3	4,7
<i>Ermenistan</i>	8,2	5,3
<i>Azerbaycan</i>	4,7	-1,6
<i>Beyaz Rusya</i>	1,7	1,3
<i>Gürcistan</i>	5,3	8
<i>Kazakistan</i>	6,5	-2
<i>Kırgızistan</i>	3,5	3,9
<i>Moldova</i>	3,8	-2,6
<i>Rusya</i>	3,5	-2,3
<i>Tacikistan</i>	2,7	-5,1
<i>Türkmenistan</i>	4,5	-13,9
<i>Ukrayna</i>	1,5	-8,4
<i>Özbekistan</i>	2,2	1

Kaynak : EBRD:European Bank for Reconstruction and Development, (1999).

Geçiş ekonomilerinin 1995 ve 1997 yılları arasındaki gerçekleşen ve tahmini büyüme oranları Tablo 5'den izlenebilir. Tahmini ve gerçekleşen enflasyon oranının uyumlu olduğu ülkelerin Litvanya ve Estonya olduğu görülmektedir. Ermenistan, Azerbaycan ve Kazakistan'ın tahmini büyüme oranları beklenenden daha küçük çıkmıştır. Gerçekleşen büyüme oranlarının tahmin edilenden daha fazla çıktığı ülkeler ise Gürcistan ve Polonya'dır.

Geçiş ülkeleri 1990-1995 yılları arasında fiyatların serbest bırakılmasına bağlı olarak çok yüksek enflasyon oranları yaşamışlardır. Birinci grup ülke içinde Estonya en yüksek enflasyon oranına sahip olurken, bunu Arnavutluk ve Slovenya'nın izlediği görülmektedir. 1993'de düşmeye başlayan enflasyonun, 1995 yılında bir çok ülkede kontrol altına alınabildiği belirtilmelidir. İkinci grup ülkelerden Makedonya, Moldovya, Litvanya, Hırvatistan ve Kırgızistan yüksek oranlı enflasyon yaşamış ülkelerdir. 1995'de bu oranların nispeten düştüğü görülmektedir. Üçüncü grup ülkeler içinde en yüksek enflasyon oranı Gürcistan'da gerçekleşmiş olup, Ermenistan, Ukrayna, Türkmenistan ve Tacikistan arkadan gelmektedir. Grubun en istikrarlı ülkesi Özbekistan'dır.

Tablo 6: Yıllık Ortalama Enflasyon Oranları(%)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995
<i>Arnavutluk</i>	0	35,5	225,9	85	28	8
<i>Çin</i>	1,6	3	5,4	13	21,7	17
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	10,8	56,7	11,1	20,8	10,2	9,1
<i>Estonya</i>	23,1	210,6	1069	89	48	29
<i>Macaristan</i>	29	34,2	22,9	22,5	19	28,2
<i>Letonya</i>	10,5	124,4	951,2	109	36	25
<i>Polonya</i>	586	70,3	43	35,3	32,2	27,8
<i>Slovakya</i>	10,8	61,2	10,1	23	14	9,9
<i>Slovenya</i>	549,7	117,7	201	32	19,8	12,6
<i>Vietnam</i>	67,5	67,6	17,5	5,2	8	17
<i>Bulgaristan</i>	22	333,5	82	72,8	89	62
<i>Hırvatistan</i>	135,6	249,5	938,2	1516	98	4,1
<i>Kırgızistan</i>	3	85	854,6	208	280	45
<i>Litvanya</i>	8,4	224,7	1020,3	390	75	35
<i>Makedonya</i>	120,5	229,7	1925,2	248	65	50
<i>Moldova</i>	4,2	98	1276	789	327	30

<i>Moğolistan</i>	0	208,6	321	183	145	75
<i>Romanya</i>	5,1	174,5	210,9	256	131	32,3
<i>Ermenistan</i>	10,3	100	825	3732	5458	175
<i>Azerbaycan</i>	7,8	105,6	616	833	1500	412
<i>Beyaz Rusya</i>	4,5	83,5	969	1188	2200	800
<i>Gürcistan</i>	3,3	78,5	913	3126	18000	160
<i>Kazakistan</i>	4,2	91	1610	1760	1980	180
<i>Rusya</i>	5,6	92,7	1353	896	303	190
<i>Tacikistan</i>	4	111,6	1157	2195	452	635
<i>Türkmenistan</i>	4,6	102,5	492	3102	2400	1800
<i>Ukrayna</i>	4	91,2	1210	4735	842	375
<i>Özbekistan</i>	3,1	82,2	645	534	746	315

Kaynak: World Bank, (1996).

4. Geçiş Ekonomilerinde Devlet ve KOBİ'ler Arasındaki İlişkiler

Geçiş ekonomileri genel olarak firmaların sayısını ve yatırımlarını ve verimliliklerini artıracak uygun ortamı oluşturamamışlardır. Özellikle BDT ülkelerinin söz konusu ortamın oluşturulmasında çok başarılı olamadıkları ileri sürülebilir. Bununla birlikte, bu ülkelerde piyasa ekonomisi için önemli çabalar da söz konusu olmuştur. Tablo-7'den de görüldüğü gibi firmaların mülkiyet yapıları bu ülkelerde önemli ölçüde değiştirilmiştir. Ancak bunun yeterli olduğunu söylemek güçtür. Rusya %25.2 ile en yüksek ortak mülkiyete sahipken, Beyaz Rusya % 65.1, Azerbaycan % 47.0, Türkmenistan %45.5, Tacikistan % 44.1, Ermenistan %42.3 oranında devlet mülkiyetine sahiptir. En az devlet mülkiyeti %23.5 ile Özbekistan'da görülmektedir. Bunu %24.1 ile Kırgızistan ve % 24.3 ile Moldova izlemektedir. En fazla özel mülkiyet yapısının %73.3 ile Özbekistan'da bulunduğu görülmektedir. Bunu % 72.0 ile Kırgızistan, % 66.9 ile Moldova izlemektedir.

Tablo 7: BDT Ülkelerinde Mülkiyet Yapısının Dağılımı

Devletler	Devlet Kurul.(%)	Özel.Kurul.(%)	Ortak. Kurul.(%)
<i>Azerbaycan</i>	47.0	50.5	1.8
<i>Ermenistan</i>	42.3	56.7	0.5
<i>Beyaz Rusya</i>	65.1	32.6	1.5
<i>Gürcistan</i>	40.0	59.7	0.1
<i>Kazakistan</i>	32.7	48.5	18.8
<i>Kırgızistan</i>	24.1	72.0	3.0
<i>Moldova</i>	24.3	66.9	8.8
<i>Rusya</i>	32.9	41.1	25.2
<i>Tacikistan</i>	44.1	53.9	1.7
<i>Türkmenistan</i>	45.5	53.9	0.3
<i>Özbekistan</i>	23.5	73.3	2.9
<i>Ukrayna</i>	40.3	49.1	10.1

Kaynak: IMF, (1999).

Bazı ülkelerde girişimcilere dolaysız olarak bütçeden bazı yardımlar (sübvansiyonlar), vergi indirimleri uygulamaları ile kredi tahsisine gidilmektedir. Ancak bu, “gevşek bütçe kısıtı (soft budget constraint)” anlamına geleceği ve mali disiplinsizliğe yol açacağı gerekçesi ile özellikle uluslararası mali kuruluşlar tarafından önerilmemektedir. Diğer yandan, mali disiplinin oluşturulmasına yardımcı olacak –en azından bozmayacak- bütçe dışı teşvik uygulamaları da önerilmektedir. Nitekim, yoğun olmamakla birlikte bu tür uygulamalar da görülmektedir. Özellikle ucuz enerji temini ve bütçe dışı yerel veya ulusal yardımların tahsisi yoluyla firmalar desteklenebilmektedir. Bu uygulama “Sıkı Bütçe Kısıtı (hard budget constraint)” olarak adlandırılmakta ve mali disiplin konusu ile uyumlu olmaktadır.

Girişimcilere gerekli temel unsur olan yasal ve hukuksal ortamın yeterince sağlanamaması geçiş ekonomilerinde “kayıt dışı” sektörün gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Oysa piyasa ekonomisinin gelişebilmesi için özel sektörü geliştirecek sağlıklı ortamın hazırlanması ve işletilmesi devletin önemli görevlerinden biridir. Bunun için “rekabet politikası”na işlerlik kazandırılması, tekellerin engellenmesi, gereksiz izinlerin(lisans) kaldırılması ve şeffaf bir mali sistem ile anlaşılabilir bir vergi sisteminin kurulması kaçınılmazdır.

1997 yılında yapılan bir çalışmada (Brunetti vd., 1997), 69 ülkede faaliyet gösteren KOBİ’lerin devletle olan ilişkilerinde karşılaştıkları sorunlar konu edilmektedir. Çalışmada KOBİ’leri olumsuz etkileyebileceği düşünülen on dört unsura yer verilmiş ve firmaların bu engelleri sırasıyla belirtmeleri istenmiştir. Söz konusu engeller şöyle sıralanmaktadır:

- işe başlarken veya yeni bir iş alanı ile ilgili işlemlerin fazlalığı;
- fiyat kontrolleri;
- dış ticarete ilişkin beklenmeyen (ani) değişimler;
- emek düzenlemeleri;
- kambiyo düzenlemeleri;
- vergi düzenlemeleri ve/veya yüksek vergi oranları ;
- alt-yapı yatırımlarının yetersizliği;
- güvenlik ve çevresel düzenlemeler;
- enflasyon;
- düzenlemelerin maliyetlerindeki belirsizlikler;
- suç ve hırsızlık oranının yüksekliği;
- yolsuzluk;
- terörizm.

Çalışmada, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri üç bölge olarak ele alınmıştır.

Bunlar;

1. **Grup:** Arnavutluk , Bulgaristan, Makedonya ve Türkiye;
2. **Grup:** Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovak Cumhuriyeti;
3. **Grup:** Estonya, Litvanya ve Letonya.

Genel olarak üç grupta da vergi düzenlemeleri ve vergi oranlarının yüksek oluşu KOBİ'lerin önündeki büyük engel olarak gösterilmiştir. Bunu finansman sıkıntıları ve yolsuzluk sorunu izlemektedir.

Baltık Ülkeleri'nde devletin alt-yapı, enflasyon, güvenlik ve çevre düzenlemelerine ilişkin yaklaşımının diğerlerine göre daha iyi olduğu belirtilmektedir. Karadeniz Ülkeleri ve Balkan Ülkelerinde alt-yapı önemli bir sorun olarak gösterilmektedir. Ayrıca bu ülkelerde, yolsuzluk ve finansman zorluklarının da sözkonusu edildiği söylenebilir.

İkinci grup ülkelerde ise en fazla vergi oranlarının yüksekliğinden şikayet edilmekte olup, enflasyon ve yolsuzluk ve finansman sorunları da dile getirilmiştir. Öte yandan bu ülkelerde diğerlerine oranla yeni iş imkanlarını devletin teşvik ediyor olması dikkat çekicidir.

Baltık Cumhuriyetlerinde de olumsuz faktör olarak yoğun bir şekilde yüksek vergi oranlarının öne sürüldüğü görülmektedir. Bunu finansman zorlukları, yolsuzluk izlerken, diğerlerinden farklı olarak bu ülkelerin suç işleme eğilimlerinin yüksekliğinden ve özellikle hırsızlıktan şikayet etmeleri dikkati çekmektedir. Üç grubun sorun sıralamasında hemen hemen fiyat kontrollerinden hiç şikayet edilmemesi bu ülkelerde daha önce sözü edilen fiyatların liberalizasyonunun büyük çapta tamamlandığını göstermektedir.

Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri de aşağıdaki gibi ele alınmıştır:

1. **Grup:** Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan;
2. **Grup:** Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan;
3. **Grup:** Beyaz Rusya, Moldova, Rusya ve Ukrayna.

1. **Grup** ülkeler en fazla vergi oranları, yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık, suç ve hırsızlık ve terörizmden şikayet etmişlerdir. Yeni iş imkanlarının gelişmesinden memnun olduklarını da dile getirmişlerdir.

2. **Grup** ülkelerde de vergiler birinci sırada yer alırken bunu siyasi istikrarsızlıklar ve yolsuzluk, suç ve hırsızlık izlemektedir. Diğerleri ile karşılaştırıldığında Orta Asya Ülkelerinde yolsuzluğun çok yüksek olduğu görülmektedir.

3. **Grup** ülkelerde ise, diğer gruplardaki gibi vergi, yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık, suç ve hırsızlık en önemli engel olarak görülmektedir.

5. Geçiş Ekonomilerinde Devletin KOBİ'leri Vergilendirme Politikaları

Planlı ekonomilerde vergi sisteminin kapitalist ülkelerdeki uygulamalardan çok farklı olduğu bilinmektedir. Vergi yapısı oldukça karışık ve farklı olmakla birlikte bu ülkelerin GSMH toplamı içinde önemli oranlara ulaşması da ilginç bir noktadır. Ekonomideki üretim kararlarına devlet karar verdiği için gerçekte vergi toplama gereğinin olmaması gerekmektedir. Bununla birlikte, devlet işletmeleri, işçiler ve bazı işletme kazançları da vergilendirilmekteydi. Ancak toplanan vergilerin çoğunluğu gizli vergi niteliğindedir. Devlet organlarının ihtiyaç duyduklarında vergi oranlarını sık olarak değiştirdikleri ve zor durumdaki bir kamu teşebbüsü için vergi oranlarının kolaylıkla düşürülebildiği de ileri sürülmektedir (Scaffer- Turley, 2000).

Geçiş aşamasında yeni bir vergi sisteminin ve yapısının oluşturulması en zor konulardan biri olmuştur. Fiyat liberalizasyonu, tekeli yapının tasfiyesi, özelleştirme yanında kurumlar vergisinin getirilmiş olması dikkat çekicidir. Bu durumda yukarıda sözü edilen çalışmada KOBİ'lerin en fazla vergilerden şikayet etmelerinin nedeni, daha iyi anlaşılmaktadır. Özel sektörü geliştirerek piyasa ekonomisini kurmak isteyen geçiş ekonomilerinde henüz gelişmeye muhtaç olan KOBİ'lere yüksek vergi oranlarının uygulanmasının etkin bir tercih olmadığı söylenebilir. KOBİ'lerin yükledikleri vergiler, "Kurumlar Vergisi", "Katma Değer Vergisi(KDV)", "Sosyal Güvenlik Vergileri"dir. Bunun yanında ülkelere göre farklı uygulamalara konu olan "Özel Tüketim Vergisi" ve "Satış Vergileri" de bulunmaktadır.

Geçiş ekonomilerinin tamamında ilk uygulamaya geçirilen vergi Kurumlar Vergisi olmuştur. Katma Değer Vergisi (KDV) yirmibeş geçiş ülkesinden Hırvatistan, Makedonya ve Slovenya hariç 1996'da hepsinde kabul edilmiştir. Bir çok ülkede olduğu gibi bu ülkelerde de Kamu idarelerinde yapılan işlerden bazıları ve eğitim KDV'den muaf tutulmuştur. Bunun yanında sözkonusu ülkelerin tümünde Sosyal Güvenlik Vergisi, işveren ve çalışanın katkıları ile ödenmektedir.

Tablo 8'de yirmibeş Geçiş Ekonomisi için bu vergilerin yasal oranları ve GSMH içindeki yerleri gösterilmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin on birinde KDV'si oranı % 20 civarındadır. KDV'nin GSMH içindeki payı (Vergi/GSMH) hepsinde farklıdır. Vergi tabanının çok farklı olduğu düşünülmeyişinde bu farklılıkların vergi idarelerinden ve vergi kontrollerinden kaynaklanabileceği ileri sürülebilir.

Tablo 8: Geçiş Ekonomisi İçin Yasal Vergi Oranı ve Vergi/GSMH (1997)

	Yasal Vergi Oranı	KDV/ GSMH	Yasal Vergi Oranı	Sosyal Güv. Vergi/ GSMH	Yasal Vergi Oranı	Kurumlar Vergi/ GSMH
Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri						
<i>Arnavutluk</i>	12,5	4,6	42,5	3,9	30	0,7
<i>Bulgaristan</i>	22	6,2	44	6,9	36	6,4
<i>Hırvatistan</i>	-	-	43,4	14,4	35	2
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	22	7,1	47,5	15,2	39	3,4
<i>Makedonya</i>	-	-	30,1	12,3	15	0,7
<i>Macaristan</i>	25	7,9	57	13,1	18	1,9
<i>Polonya</i>	22	8,3	48,2	11	38	3,1
<i>Romanya</i>	18	4,7	34	7,1	38	4,3
<i>Slovak Cumhuriyeti</i>	23	8,4	50	14,4	40	3,7
<i>Slovenya</i>	-	-	38	13,8	25	1,2
Eski Sovyet Cumhuriyetleri						
<i>Ermenistan (1)</i>	20	3,3	38	2,8	30	2,5
<i>Azerbaycan</i>	20	3,8	39	2,5	32	2,8
<i>Beyaz Rusya</i>	20	9,4	37	10,1	30	4,7
<i>Estonya</i>	18	10,4	33	10,7	26	1,9
<i>Gürcistan</i>	20	3,2	34	2,2	20	0,6
<i>Kazakistan</i>	20	3,5	32	6,2	30	2,4
<i>Kırgızistan</i>	20	5,6	37	5,9	30	1,1
<i>Letonya</i>	18	8,8	37	10,4	25	2,4
<i>Litvanya</i>	18	8,7	31	7	29	1,6
<i>Moldova</i>	20	9,4	40	7,2	32	2,4
<i>Rusya</i>	20	7,2	39,5	9,9	35	4,2
<i>Tacikistan</i>	20	1,5	38	1,6	40	1,2
<i>Türkmenistan</i>	20	7,2	31	4,5	25	5,2
<i>Ukrayna</i>	20	8,1	40	11,1	30	6,1
<i>Özbekistan (1)</i>	17	6,1	43	6,7	37	7,9

Kaynak : World Bank, (1998); IMF, (1999).

(1) Ermenistan ve Özbekistan için veriler 1996'ya aittir.

Geçiş ekonomilerinde vergilerin yasallığı ve etkinlikleri arasında bir orantı kurarak bu ilişkinin vergi hasılatı üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak için yapılan bir çalışmada (Schaffer-Turley, 2000), geçiş ekonomilerinin vergi hasılatındaki etkinsizliğinin temel nedeni olarak “vergi idarelerinin gelişmemişliği” ile “vergi toplama gücünün yetersizliği” gösterilmektedir. Araştırmacılar elde ettikleri verileri Avrupa Birliği (AB) verileri ile karşılaştırdıklarında bazı sonuçlara varmışlardır. Tablo 8’ den de izlenebileceği gibi, Geçiş ekonomileri AB ile karşılaştırıldığında KDV, Sosyal Güvenlik Vergisi ve Kurumlar Vergisi sırasıyla, 0,40, 0,69 ve 0,23 olarak gerçekleşmiştir.

Geçiş ekonomilerinin mali disiplini sağlayamamalarının nedenlerinden biri, kamu gelirlerinin yetersizliği, vergi mükellefleri ve vergi idareleri arasındaki ilişkilerin geliştirilememesi olduğu bilinen bir gerçektir. Bunun yanında, vergi kapasitesinin düşüklüğünün de etkili olduğu önemle vurgulanmalıdır. Vergi kapasitesinin yetersizliği, kişi başına düşen milli gelirin ortalama 1000 ABD Doları civarında olması ile açıklanabilir. Ancak bu ülkelerde önemli oranda yolsuzluk ve rüşvetin olduğu unutulmamalıdır. Vergi kapasitesini ve vergi gelirlerini düşüren bu olgular aşağıda ayrıca ele alınacaktır (Bkz. Tablo 10).

Tablo 9: Geçiş Ekonomisi İçin Etkinlik ve Yasal Vergi Oranı Arasındaki İlişki ile Vergi Hasılatı (%)

	KDV		SOS. GÜV. VER.		KURUMLAR VERGİSİ		EBRD GEÇİŞ GÖSTERGELER
	E/Y(1)	NVH(2)	E/Y	NVH	E/Y	NVH	
Merkez ve Doğu Avrupa							
<i>Arnavutluk</i>	0.42	1	—	3.7	—	0.8	2.58
<i>Bulgaristan</i>	0.34	5.7	0.61	6.5	0.31	6.3	2.75
<i>Hrvatistan</i>	—	—	—	13.6	—	2	3
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	0.4	6.6	0.94	13.5	0.23	3	3.46
<i>Makedonya</i>	—	—	—	15.2	—	1,6	2.63
<i>Macaristan</i>	0.4	6.6	0.8	10.3	0.26	3.7	3.67
<i>Polonya</i>	0.46	7.7	0.76	9.7	0.2	2.9	3.47
<i>Romanya</i>	0.31	5.1	0.83	8	0.21	4	2.67
<i>Slovak Cumhuriyeti</i>	0.45	7.5	0.93	12.3	0.22	3.3	3.25
<i>Slovenya</i>	—	—	0.94	14.3	0,15	1.6	3.21

Eski Sovyet Cumhuriyetleri							
<i>Ermenistan (1)</i>	0.2	3.3	0.27	3	0.16	3	2.38
<i>Azerbaycan</i>	0.23	3,8	0.46	2.6	0.12	3.1	2.04
<i>Beyaz Rusya</i>	0.57	9.4	0.87	10.7	0.39	5.4	1.63
<i>Estonya</i>	0.68	11.4	0.83	12.03	0.22	2.6	3.42
<i>Gürcistan</i>	0.19	3.2	0.38	2.5	0.04	1.1	2.71
<i>Kazakistan</i>	0.21	3.5	0.68	7.3	0,15	2.8	2.71
<i>Kırgızistan</i>	0.34	5.6	0.68	6.2	0.6	1.3	2.83
<i>Letonya</i>	0.58	9.6	0,76	11.1	0.23	3.4	3.08
<i>Litvanya</i>	0.57	9.6	0,71	8.4	0.13	2	3.04
<i>Moldova</i>	0.56	9.4	0.6	7.2	0.18	2.6	2.63
<i>Rusya</i>	0.43	7.3	0.71	10	0.33	4.2	3
<i>Tacikistan</i>	0.09	7.5	0.31	1.6	0.04	1	1.58
<i>Türkmenistan</i>	0.43	7.2	-	5,5	-	7.3	1.46
<i>Ukrayna</i>	0.49	8.2	0.8	11.1	0.63	7.1	2.46
<i>Özbekistan (1)</i>	0.42	7	0.6	6.4	0.47	7.5	2.38
<i>AB ülkeleri (15 ülke)</i>	0.45	7.4	0.88	12.5	0.24	3	-

Kaynak: Schaffer, E.-G.Turley, (2000).

(1) E/Y: Etkinlik/Yasal Vergi Oranı, (2) NVH:Net Vergi Hasılatı,

Tablo 9'dan da görüldüğü gibi, reform uygulamalarının yavaş ilerlediği ülkelerde (Moldova, Beyaz Rusya, Türkmenistan ve Ukrayna) KDV, AB'ndeki oranı düşük çıkmaktadır. Sosyal Güvenlik Vergisi ise reformların yavaş ilerlediği ülkelerde mali disiplin çalışmaları nedeniyle yüksek oranda çıkmıştır. Ermenistan, Azerbaycan ve Tacikistan'da iç ve sınır çatışmaları nedeniyle bu oran düşüktür. Rusya ve Ukrayna'da bu verginin iyi geliştiği tablodan da görülmektedir. Kurumlar vergisinin Özbekistan ve Ukrayna'da AB'ndeki orandan fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu ülkelerde yüksek enflasyon oranları nedeniyle karların şişmesi kurumlar vergisinin miktarını artırmıştır.

Tablo 10: Geçiş Ekonomilerde Rüşvet Vergisi ve Yolsuzluk (%)

Ülkeler	Ortalama Rüş.Vergisi	CİP (*)	Ülkeler	Ortalama Rüş.Vergisi	CİP (*)
Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri			Eski Sovyetler Cumhuriyetleri		
<i>Arnavutluk</i>	-	7.7	<i>Ermenistan</i>	6.8	7,5
<i>Bulgaristan</i>	3.5	6.7	<i>Azerbaycan</i>	6.6	8.3
<i>Hırvatistan</i>	2.1	7.3	<i>Beyaz Rusya</i>	3.1	6.6
<i>Çek Cumhuriyeti</i>	4.5	5.4	<i>Estonya</i>	2.8	4.3
<i>Makedonya</i>	-	6.7	<i>Gürcistan</i>	8.1	-
<i>Macaristan</i>	3.5	4.8	<i>Kazakistan</i>	4.7	7.7
<i>Polonya</i>	2.5	5.8	<i>Kırgızistan</i>	5.5	7.8
<i>Romanya</i>	4	6.7	<i>Letonya</i>	-	6.6
<i>Slovak Cumh.</i>	3.7	6.3	<i>Litvanya</i>	4.2	6.2
<i>Slovenya</i>	3.4	4	<i>Moldova</i>	6.1	7.4
			<i>Rusya</i>	4.1	7.6
			<i>Tacikistan</i>	-	-
			<i>Türkmenistan</i>	-	-
			<i>Ukrayna</i>	6.5	7.4
			<i>Özbekistan</i>	5.7	8.2

Kaynak; Schaffer, E-G.Turley, (2000).

(*) Yolsuzluk Vergisi

Yukarıda sözü edilen vergilerin yanısıra, firmalara vergi etkisi yapan ödemelerden de söz etmek yerinde olacaktır. Bunlar, “Rüşvet Vergisi (Bribe Tax)” ve “Yolsuzluk Vergisi (Corruption Tax)” olarak adlandırılmaktadır. Etkin vergi idaresi uygulamaları olan ülkelerde “rüşvet vergisi” oranları düşük çıkmıştır. Tablo 10’dan da izlenebileceği gibi, örneğin Beyaz Rusya, Polonya ve Estonya’da “rüşvet vergisi” diğer ülkelere göre daha az hesaplanmaktadır. Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan gibi ülkelerde bu oranın oldukça yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Bu sonuçların daha önce sözü edilen araştırma sonuçları ile oldukça uyumlu çıktığı belirtilmelidir.

SONUÇ

GE'nde doğal olarak hem devleti hem de KOBİ'leri memnun edecek etkin bir ekonomik yapının ve modern işlevlere sahip kamu ekonomisinin oluşturulması gerekmektedir. Ancak bunların kısa sürede gerçekleşmesinin çok kolay olmadığı da bir gerçektir. Kurumsal düzenlemelerin yanında mükellef davranışlarının değiştirilmesi, vergi daireleri ve mükellefler arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve bu konuda özellikle mükelleflerin vergi ödemekte katlandıkları maliyetlerin (compliance cost) azaltılması önemlidir. Bunun yanında şu an için belki de en önemlisi devlet memurluğu kurumunun yeniden ele alınması olacaktır.

Ayrıca sözü edilen çalışmalardan da görüldüğü gibi, birçok GOÜ'de ve GE'nde farklı büyüklükteki firmaların, temel kurumsal alt-yapının önemine değinmeleri bu konunun devlet tarafından daha büyük bir önemle ele alınmasını gerektirmektedir. Suçluluk oranı ve hırsızlık için maliyetini artıran diğer önemli bir unsur olarak ileri sürülmektedir. Bu konu özellikle Latin Amerika, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Aşağı-Sahra Afrika'sında dile getirilmiştir. Yine aynı ülke gruplarında özellikle yasaların ve kolaylıkların (imtiyazların) uygulanmasında yetkililerin adam kayırdıkları (nepotizm), rüşvet aldıkları kısaca yolsuzluk yaptıkları belirtilmiştir. Dikkat çekici diğer nokta ise yine bu ülkelerde küçük ölçekli işletmeler büyüklerden çok daha fazla kurumsal yapı problemlerinden söz etmişlerdir. GOÜ'de küçük firmalar, büyük firmalara göre çok daha fazla rüşvet verdiklerini söylemişlerdir. GE'lerinde ise yabancı ve büyük firmalara göre yerel ve küçük ölçekli firmalar yolsuzluktan şikayet etmişlerdir.

GE'nde, devlet piyasa ekonomisinin oluşturulmasında aktif görevler üstlenmiştir. Ancak henüz istenen başarıya ulaşamamıştır. Özellikle BDT Ülkelerinde Devlet önemli oranda liberalizasyona gitmesine ve özelleştirme yapmasına rağmen yine de ekonomide önemli bir yere sahiptir. Bu ise piyasa ekonomisini kurması beklenen devletin ekonomideki gücünü uzun süre devam ettireceği anlamına gelmektedir. Uzun yıllar sosyalizm deneyimi yaşamış ülkelerde güncel neo-klasik devlet yapılanmasından çok daha sosyal bir çerçeveye oturtulacak bir devlet yapılanmasının yoksulluk, istikrarsızlık ve yolsuzluk ile mücadelede en azından belli dengelere ulaşılabileceği daha uygun olacağı düşünülebilir. Ayrıca piyasa ekonomisi kurumları ve kuralları oluşturulmadan ve makro iktisadi istikrar sağlanmadan serbest piyasa ekonomisine geçilmesinin bu ekonomilerde etkin bir büyüme ve istikrar sağlayamayacağı da vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Boettke, Peter, J. (1998); "Is the Transition to the Market too Imported to be Left to the Market" (<http://www.econ.nyu.edu/user/boettke/transition./html>).
- Brunetti, Aymo-G. Kisunki-B. Weder (1997); "How Business See Government", International Finance Corporation, Discussion Paper, No: 33.

- EBRD-European Bank for Reconstruction and Development (1999), Transition Report 1999: Ten years of Transition, London.
- Exeter, Julian-S. Fries (1998); "The Post-Communist Transition: Patterns and Prospects", Finance and Development, September, Vol:35, No:3 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/09/exeter.htm>).
- Hallberg, Kristin (2000); "A Market Oriented Strategy for Small and Medium-Scale Enterprises", International Finance Corporation, Discussion Paper, No:40.
- IMF-International Monetary Fund (1999), **Government Finance Statistics Yearbook 1999**, Washington D.C.
- Katchanovski, Ivan (2000); "Divergence in Growth in Post-Communist Countries", Journal of Public Policy, Vol:20, No:1.
- Kornai, Janos (1992); **The Socialist System**, Princeton: Princeton University Press.
- Little, I.M.D. - D. Mazumdar - J.M. Page (1987); "Small Manufacturing Enterprises: A Comparative Analysis of India and Other Economies. New York, N.Y: Oxford University Press.
- Schaffer, E.-G. Turley (2000); "Effective versus Statutory Taxation: Measuring Effective Tax Administration in Transition Economies", The William Davidson Institute, Working Paper, No; 347, November <http://eres.bus.umich.edu/docs/workpap-dav/wp347.pdf>.
- Stiglitz, Joseph (1998); "Redefining the Role of The State", MITI Research Institute, Tokyo, Japan, March 17 (<http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/jssp031798.htm>).
- Young, Robert C. (1994); "Enterprise Scale, Economic Policy and Development: Evidence on Policy Biases, Efficiency and Growth, Occasional Paper, No: 52.
- World Bank (1996); **From Plan To Market**, World Development Report of 1996.